

Jiroušek, Bohumil

Slovanství versus germánství: polemiky Oswalda Balzera a Josefa Pekaře s Theodorem Mommsenem jako neukončený problém

In: *Česká a slovenská slavistika na počátku 21. století: (stav - metodologie - mezinárodní souvislosti)*. Pospíšil, Ivo (editor); Zelenka, Miloš (editor); Zelenková, Anna (editor). 1. vyd. Brno: Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, 2005, pp. 77-86

ISBN 80-210-3898-5

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/133392>

Access Date: 06. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Slovanství versus germánství: polemiky Oswalda Balzera a Josefa Pekaře s Theodorem Mommsenem jako neukončený problém

BOHUMIL JIROUŠEK (ČESKÉ BUDĚJOVICE)

Prostředí podunajské monarchie bylo v 19. století nepochybně místem obtížného soužití řady národů a etnik, občas však bylo nahlíženo jako prostor, v němž byl naplněn cíl středoevropských dějin, tedy sjednocení střední Evropy do jednoho státního celku. Tento názor zastával zejména Wacław Władiwoj Tomek, jenž patřil ke konzervativnějšímu proudu v české historické vědě i politice.¹ Od něho tyto názory přejímala řada dalších českých historiků, což do roku 1882 - do rozdělení pražské univerzity - posilovala i skutečnost, že čeští historici byli zároveň žáky i německých profesorů (mj. Konstantina Höflera), čímž ovšem byli konfrontováni se střety již jako studenti, neboť právě Höfler byl velkým názorovým odpůrcem Františka Palackého v jeho pojetí husitství. Dynastie se víceméně snažila o nadnárodní stanovisko, o identifikaci říše s panovnickou rodinou, což se ovšem stále více rozcházelo s praktickou politikou předlitavské vlády, jež většinou byla (mnohdy k tomu byla i nucena okolnostmi) více či méně proněmecká.² Dovršení národní emancipace Čechů, stejně jako ostatních západních Slovanů (z nich zejména neuspokojené státní ambice Poláků), v druhé polovině 19. století postupně vedlo k nárůstu střetů mezi jednotlivými etniky Rakousko-Uherska. Habsburská monarchie se musela vyrovnávat se střetem řady kultur, jež však v zásadě (až na problematickou správu Bosny a Hercegoviny) nebyly až tak odlišné ve svých cílech, spíše

¹ Viz mj. Wacław Władiwoj TOMEK, *O Františkovi Palackém*, Časopis Musea království Českého 72, 1898, s. 217-220, či W. W. TOMEK, *Děje mocnářství rakouského*, Praha 1851.

² Ani situace v Uhrách (Zalitavsku) nebyla jiná - tam vzhledem k různým politickým konstrukcím volebního zákona se však dařilo udržet maďarskou (převážně šlechtickou) většinu v parlamentu, ač skladba obyvatelstva tomu neodpovídala.

v úrovni vyspělosti a sekularizace. Obavy, které se v druhé polovině 19. století objevují, nejsou příliš odlišné od toho, co můžeme pozorovat i dnes. Dnešní Evropská unie je podobný konglomerát národů jako byla habsburská monarchie a objevují se zde problémy podobné těm, které vedly k dualizaci habsburské říše a nakonec k naprostému rozpadu Rakousko-Uherska a novému budování států na etnickém principu. Dnešní obavy „starých“ členů Evropské unie z toho, že jim noví členové budou „brát“ práci a peníze, či obavy z přijetí Turecka jako „islámské“ země nejsou až tak odlišné od obav rakouských a českých Němců a Maďarů na konci 19. století z nových nacionálních identit v rámci „jejich“ říše.³

Víceméně platí, že v 19. století se v politice běžně angažovali historikové, mj. i proto, že právo tehdy mělo k dějinám mnohem blíže než dnes, více vycházelo z historických argumentů. V tomto směru Theodor Mommsen (1817-1903) nepředstavuje žádnou výjimku, ač jeho politický životopis je mimořádně zajímavý.⁴ Mommsen - ač převážně vědec - se výrazně angažoval i v politice, jako muž stojící u zrodu Preussische Jahrbücher bývá spojován s pruským liberalismem; v šedesátých letech 19. století se proto dostával do sporů s Bismarckovou vládou. V sedmdesátých letech vystupuje jako národně-liberální poslanec na jednom ze zemských sněmů (Kottburs-Spremerberg-Kalau), následně zasedá i v říšském sněmu. Theodor Mommsen tak prodělal podle Ludo Moritze Hartmanna poměrně zajímavý vývoj od tolerantního politika v období kolem roku 1848 až

³ Srov. např. Giovanni SARTORI, *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci. Esej o multietnické společnosti*, Praha 2005, Gary B. COHEN, *Němci v Praze 1861-1914*, Praha 2000, Jiří KOŘALKA, *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914*, Praha 1996, Milan ŘEPA, *Moravané nebo Češi. Vývoj českého národního vědomí na Moravě*, Brno 2001, Zdeněk ŠOLLE, *Století české politiky. Od Palackého k Masarykovi*, Praha 1998, Michal SVATOŠ - Luboš VELEK - Alice VELKOVÁ (edd.), *Magister noster. Sborník statí věnovaných in memoriam prof. PhDr. Janu Havránkovi, CSc.*, Praha 2005 (zvl. oddíl V. Češi, Němci, Rakušané a Židé), Jürgen KOCKA, *Das lange 19. Jahrhundert. Arbeit, Nation und bürgerliche Gesellschaft*, Stuttgart 2001, Wolfgang J. MOMMSEN, *Die Urkatastrophe Deutschlands. Der Erste Weltkrieg 1914-1918*, Stuttgart 2002, Friedrich LENGGER, *Industrielle Revolution und Nationalstaatsgründung (1849-1870er Jahre)*, Stuttgart 2003, Wilhelm M. JOHNSTON, *Österreichische Kultur- und Geistesgeschichte. Gesellschaft und Ideen in Donauraum 1848 bis 1938*, Wien - Köln - Weimar 1992 aj.

⁴ Základní faktografii k jeho životu a dílu (včetně odkazů na literaturu) viz Alberto DE BERNARDI - Scipione GUARRACINO (edd.), *Dizionario di storiografia*, b. m. (Bruno Mondadori) 1996, s. 698 a Rüdiger vom BRUCH - Rainer A. MÜLLER (edd.), *Historikerlexikon*, München 2002, s. 228-230.

k netolerantní osobnosti konce 19. století.⁵ Přesto v roce 1902 dostane Nobelovu cenu za literaturu.⁶

K velkým vědeckým zájmům Mommsena patřily především římské dějiny,⁷ v mládí pobýval v Itálii, tamní pobyt nepochybně přispěl k formování jeho osobnosti a k Italům tak byl vždy relativně přívětivý, nicméně ani ve vztahu k nim se nedokázal zbavit svého německého nacionalismu, vnímajícího svou kulturu jako nejvyspělejší, nejlepší, když o „latinské rase“ prohlašoval, že se nedokáže zbavit „politického zmatku“ („*ein namhaftes Element der politischen Konfusion*“), který se mu zdál být pro Italy přímo příznačný.⁸ Jeho sympatie jednoznačně patřily Němcům a tudíž i Němcům v habsburské monarchii, přesto v roce 1902 napsal, že v zájmu Německa není sjednocení s Rakouskem: „*Wir sehen wohl ein, war wir durch die grosse chirurgische Operation von Königgratz verloren haben; aber wir halten sie doch für heilsam und in ihrer Folgen dauernd. Eine organische Verbindung mit Österreich ... wollen wir vor allem in unserem Interesse nicht; wohl die engstmögliche geistige Gemeinschaft und eine Allianz wie der Dreibund in seinen grünen Tagen war, aber nicht mehr. ... Kann Deutsch-Österreich fortbestehen, so kann es das nur durch sich selbst als ein sehr lebhaftes Interesse.*“⁹

Mommsenův vztah ke Slovanům se nejvýrazněji demonstroval v dopise, který zaslal vídeňské Neue Freie Presse. Ta ho otiskla ve svém ranním vydání 31. října roku 1897 s úvodním komentářem redakce a s podpisem „Th. M.“¹⁰ Redakční komentář článku *An die Deutschen in Oesterreich* upozorňuje na dopis, jenž redakci přišel od „berlínského přítele“, který si nepřeje být jmenován; jde však o „jednoho z největších synů německého národa“ a velkého učence s mezinárodním respektem, jenž chce vyjádřit

⁵ K jeho politické kariéře viz zvl. Ludo Moritz HARTMANN, *Theodor Mommsen. Eine biographische Skizze*, Gotha 1908, s. 112-131, k hodnocení též s. 152-153. Viz též Alfred HEUB, *Theodor Mommsen und das 19. Jahrhundert*, Kiel 1956. Z obecné literatury k dějepiscetví 19. a 20. století viz nejnověji Jörg BABEROWSKI, *Der Sinn der Geschichte. Geschichtstheorien von Hegel bis Foucault*, München 2005, kde i další literatura.

⁶ Viz též Christian SIMON, *Historiographie*, Stuttgart 1996, s. 141.

⁷ Theodor MOMMSEN, *Römische Geschichte I-III*, Berlin 1852-1856. Plánováno však bylo nejméně pět dílů.

⁸ L. M. HARTMANN, *Theodor Mommsen*, s. 128.

⁹ Tamtéž, s. 127.

¹⁰ *An die Deutschen in Oesterreich*, Neue Freie Presse, Morgenblatt, Wien, den 31. October 1897. Martin KUČERA, *Rakouský občan Josef Pekař*, Praha 2005, s. 35, uvádí i český překlad Václava Vondráka (Theodor MOMMSEN, *Poslání rakouským Němcům*, Vídeň 1897), jenž je však těžko dohledatelný.

podporu Němcům v Rakousku v těžkém boji, který musí svést (doslova: jenž je jim uložen - „*der ihnen auferlegt ist*“).¹¹ Jak píše Mommsen: přestože mezi sebou Němci a Rakušané museli svést boje v době, kdy si vymezovali své hranice, jsou bratři, jež stojí pospolu: Dunaj je stejně německou řekou jako Rýn, „*hroby Mozarta a Grillparzera /jsou/ stejně německé jako Schillera a Goetha*“.¹² Nyní se tedy musí spojit na obranu společného německého díla, jež chtějí zničit zcela nekulturní apoštolové barbarství.¹³ Mommsen tvrdí, že Rakušané - jako každý velký stát - si musí pomoci sami, otázku budoucnosti Rakouska nemůže vyřešit Berlín. Následují dvě rady - národní jednoty a tvrdého postupu („*Seid einig!*“, „*Seid hart!*“).¹⁴ A především další urážlivá slova na adresu Čechů, neboť především s nimi, s jejich existencí, se rakouští Němci museli vyrovnávat: „*Vernunft nimmt der Schädel der Czechen nicht an, aber für Schläge ist auch er zugänglich. Es ist mit unzeitiger Nachgiebigkeit in Oesterreich viel gesündigt und viel verdorben worden. Es geht um Alles; unterliegen ist Vernichtung. Die Deutschen Oesterreicher können aus den Marken, die sie materiell und civilisatorisch zur Blüthe gebracht haben, nicht auswandern wie die Juden aus Russland; wer nachgibt, der muss es wissen, dass er einweder seine Kinder oder wenigstens seine Onkel czechisiert.*“¹⁵

Tento vypjatý německý nacionalismus, jenž však nebyl v rámci německé historické vědy (pruské historické školy) netypický, samozřejmě neunikl pozornosti slovanského světa. Slovanští novináři neomylně zveřejnili jeho jméno a on se od textu nedistancoval – jednoznačně tak deklaroval své autorství.¹⁶ Proti této stati se na pařížské Sorbonně vyslovil uznávaný slavista Ernest Denis,¹⁷ pozornost vzbudila i v Rusku: Jaroslav Bidlo, jenž tam tehdy pobýval na studijním pobytu, domů do Čech (přesněji: do Vídně Antonínu Rezkovi) mj. napsal, že v Moskvě a Petrohradě „*nám velice prospěl Mommsen, neboť absurdnost jeho názorů vyburcovala z apathie naše východní slovanské bratry a vyvolala v nich pocit slovan-*

¹¹ *An die Deutschen in Oesterreich.*

¹² Tamtéž.

¹³ Viz tamtéž: „*Aber Deutschlands und Oesterreichs Zusammengehörigkeit glauben wir felsenfest gesichert. Und nun sind die Apostel der Barbarisierung am Werke, die deutsche Arbeit eines halben Jahrtausends in dem Abgrunde ihrer Uncultur zu begraben.*“

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ Do polemiky se však vkládal i německý tisk, např. *Berliner Tageblatt*.

¹⁷ M. KUČERA, *Rakouský občan*, s. 35, pozn. 101.

ské solidarnosti - pozoroval jsem, jak se o průběh věci rakouských nesmírně zajímají a jsou úplně na naší straně."¹⁸

Odpovědět však museli zejména sami západní Slované, vůči nimž byl Mommsenův útok zaměřen především. Vedle odpovědi básníka Antonína Sovy¹⁹ šlo především o odpovědi dvou předlitavských historiků – polského a českého, krakovského a pražského – jako reprezentantů oboru, k němuž se hlásil i Theodor Mommsen, jehož argumenty tedy nutně muselo být poměřováno to, co Mommsen hlásal. Čeští i polští historikové, vycházející ze zásad německého historismu (či „filologického pozitivismu“), jež v daném prostředí reprezentovala učitelská generace Jaroslava Golla a Michala Bobrzyńského,²⁰ ovšem očekávali polemiku vedenou na bázi argumentů, nikoli útoků na „tvrdość“ lebek. Obhajoby se ujala generace jejich žáků – Josef Pekař (1870-1937) a Oswald Marian Balzer (1858-1933).²¹ Dokladem většího sebevědomí polské (haličské) historiografie je skutečnost, že první – a zároveň důležitější – odpověď přinesl právě Oswald Balzer, zatímco období českých polemik s německou vědou teprve nastávalo – za historiky je i v budoucnu vedl především Josef Pekař, ve sféře polemik o zázemí rozkvětu české vědy (mj. univerzita na Moravě) podporován i Jaroslavem Gollem.

Balzerova odpověď byla publikována v polštině ještě roku 1897 a následně byla přeložena do němčiny. Vzápětí vyšel i český překlad – *Otevřený list Dru Theodoru Mommsenovi* – v překladu Pavla Papáčka.²² Balzer svou odpověď postavil na skutečnosti, že ani germánskou kulturu nelze považovat za původní, neboť jako barbarská čerpala z výdobytků římské civilizace na sklonku antiky, podobně jako to činili o několik století později Slované, kteří skutečně přejímali kulturu prostřednictvím germán-

¹⁸ Bohumil JIROUŠEK, *Studijní cesta Jaroslava Bidla na Rus v letech 1897-1898*, Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities, Supplement 3, 2000, s. 89 (dopis J. Bidla A. Rezkovi, Varšava 10. 6. 1898, LA PNP Praha, fond A. Rezek).

¹⁹ Antonín SOVA, *Theodoru Mommsenovi*, Praha 1898 a v řadě překladů.

²⁰ Viz např. Jaroslav MAREK, *Jaroslav Goll*, Praha 1991, Izabela LEWANDOWSKA-MALEC, *Dzieło życia Michała Bobrzyńskiego w oczach współczesnych*, in: B. Jiroušek – J. Blüml – D. Blümllová (edd.), Jaroslav Goll a jeho žáci, České Budějovice 2005, s. 27-40.

²¹ Srov. Josef HANZAL, *Josef Pekař – život a dílo*, Praha 2002, Anna KARABOWICZ, *Oswald Marian Balzer jako zwolennik historii porównawczej prawa i ustroju*, in: B. Jiroušek – J. Blüml – D. Blümllová (edd.), Jaroslav Goll a jeho žáci, s. 41-55, kde i další literatura.

²² Oswald BALZER, *Otevřený list Dru Theodoru Mommsenovi, universitnímu profesorovi v Berlíně*, Praha 1898 (použito druhé české vydání).

ské společnosti, ovšem v zásadě šlo o proměněnou kulturu Římanů.²³ Sami Němci v umění a kultuře v následujících staletích čerpali od řady národů – od Italů, Francouzů, ... Nejstarší středoevropské univerzity – jakkoli kosmopolitní – jsou v Praze a v Krakově, ve středověkém Německu lze stěží najít kronikáře srovnatelného svým významem s polským Długoszem, významnějšího vědce než byl v Polsku studovavší Kopernik, ... Nelze tak západní Slovanů označit za barbary, stejně jako Slovanů východní – mají-li Němci svého Mozarta či Grillparzera, mají Rusové Puškina, Tolstého aj.²⁴ Pokud snad lze u západních Slovanů hovořit o silném německém vlivu, u Slovanů východních to opravdu možné není, jakkoli se i tam vliv západní kultury samozřejmě projevuje. Balzer si uvědomuje úpadek státnosti západních Slovanů v posledních třech stoletích, nejprve Čechů a poté i Poláků, z toho však nelze usuzovat na úroveň jejich kultury, koneckonců šíření křesťanství k řadě německých kmenů na severu (v Pobaltí) se dalo přes Polsko, s podporou polských panovníků, kteří křesťanství přijali z Čech.²⁵ Němečtí panovníci přesto neváhali ve své rozpínavosti válčit se sv. Václavem či Boleslavem Chrabrým, ač to byli nesporně křesťanští panovníci, stejně tak se vůči kulturnímu dílu Poláků v Litvě neváhal stavět Řád německých rytířů, neboť mu spíše než o křesťanství šlo o kořist.²⁶ Balzer tak dospívá k závěru, že němečtí „šifritelé“ kultury byli ochotni ji předat jen za cenu odřeknutí se národnosti, což Slované odmítají: „Slované nemají v úmyslu poslovaniti místa, kde v rovech spí Mozart a Grillpazer. Historie ukazuje, že neposlovanili krajin německých; potvrzuje jen, že Němci poněmčovali země slovanské. Slované chtějí jen, aby místa, kde někdy na trůně seděl Přemysl Otakar, kde Jan Nepomucký podstoupil smrt mučednickou, kde věčný sen dřímou Palacký a Šafařík, zůstala slovanskými, jako byla po čtrnácte věků. Nemožno jim je vzíti ve jménu kultury; neboť oni sami pro ni pracovati chtějí a dovedou bez cizího neprošeného poručníkovaní. Kultura německá není ani první ani poslední, ani jediná, jež by vedla k dokonalosti. Jako rovni s rovnými budou ruku v ruce s národem německým snášeti kameny na budovu velkého paláce lidské civilizace.“²⁷

²³ Tamtéž, s. 4.

²⁴ Tamtéž, s. 7.

²⁵ Tamtéž, s. 9.

²⁶ Tamtéž, s. 11-12.

²⁷ Tamtéž, s. 13. Následně ještě upozorňuje na Schillerův citát „*Raum für alle hat die Erde*“, jež vložil do motta své práce a na největšího německého historika 19. století Leopolda von Ranke, jež dokázal ocenit slovanskou kulturu.

Na tuto Balzerovu odpověď navázal na sklonku roku 1897 Josef Pekař, také jeho text vyšel opakovaně a v překladech do cizích jazyků, přičemž samozřejmě nebyla opomenuta ani němčina – neboť do tohoto prostředí musela replika směřovat především. Pekař – v návaznosti na polské protesty – vysvětluje, že hrůznost Mommsenových výroků může být dána jen jeho naprostou neznalostí české a slovanské kultury.²⁸ Protestantu Mommsenovi tak katolík Pekař vysvětluje, jak Jan Hus hlásal víceméně totéž co Martin Luther o století později, že i Luther to nakonec přiznával (když se s Husovým učením seznámil), že pro vítězství protestantismu, bez národních vášní, si Češi na počátku třicetileté války zvolili německého krále – Friedricha Falckého.²⁹ Upozorňuje ho na to, že Čechem – tedy apoštolem barbarství – byl i v německých zemích uznávaný Jan Ámos Komenský, Čechem byl jeho vnuk Daniel Ernst Jablonský, jenž byl spoluzakladatelem berlínské akademie věd a jejím prvním ředitelem třídy filosoficko-historické, jenž v Berlíně pronášel slavnostní kázání na počest korunovace prvního pruského krále...³⁰

Pekař pak ke zpochybnění „*německé kulturní práce celého pŕltisiciletí*“, o níž hovořil Mommsen,³¹ připojuje i své připomínky o misii sv. Cyrila a sv. Metoděje, kteří přinášejí slovanské knihy modloslužebné v době, kdy o psané němčině téměř nelze hovořit, v době, kdy kultura Byzance stojí mnohem výše, než stála tehdejší kultura francká.³² Upozorňuje na věznění Metodějovo v Německu, stejně jako na uvěznění a smrt Husovu: „*Táži se znovu: Byli jsme to my, kteří jsme byli apoštoly barbarství? Ta dvě vězení v jižním Německu budou na věky svědky pravdy...*“³³ Pro Pekaře Češi sváděli obdobné boje jako Nizozemci, jen ve svém boji za svobodu podlehli – a v průběhu 17. století toho využili právě Němci, nová šlechta usazující se v Čechách.³⁴ Slova „*Nikoli ovšem Vaše velikost jako učence, ale zajisté Vaše velikost jako člověka ztrácí tím v očích všech, kdož si zachovali smysl pro spravedlnost, pro humanitu a – civilisaci vůbec!*“³⁵ jsou pronesena v závěru polemiky a jsou pronesena plným právem. Ač by se mohlo zdát, že jistá skvrna by mohla utkvět i na Mommsenově učenosti,

²⁸ Josef PEKAŘ, *Čechové jako apoštolové barbarství. Věnováno Theodoru Mommsenovi*, Praha 1897, 2. vydání Praha 1898, s. 3.

²⁹ Tamtéž, s. 4-8, 10-15.

³⁰ Tamtéž, s. 17.

³¹ Tamtéž, s. 8-9.

³² Tamtéž, s. 9.

³³ Tamtéž, s. 10.

³⁴ Tamtéž, s. 15-16.

³⁵ Tamtéž, s. 17.

je to nedoložitelné, neboť v této polemice vybočil mimo své vědecké téma – římské dějiny³⁶ – a tudíž zde ukázal pouze své lidské vlastnosti, nikoli svou učenost. V podstatě tak můžeme říci, že tento spor – ač formálně je splňuje – pro nás reálně nenaplnuje zásady vědeckého sporu o interpretaci dějin, neboť Theodor Mommsen zde vystupuje jako velký nacionalista – ovšem z hlediska vědeckého diskursu především jako naprostý diletant.³⁷

Theodor Mommsen tak dodnes zůstává ukázkou toho, jak zavádějící může být pojem autorita, kdy vědec-historik působí dojmem odborníka ve věcech, kterým vůbec nerozumí, kde je víceméně diletantem.

Výroky Mommsena i jeho oponentů lze samozřejmě zasadit do dobových politických, vědeckých i biografických kontextů,³⁸ jak jsme to již převážně učinili, zřejmě je však podstatnější skutečnost, že jde o polemiku vedenou mezi národy, etniky soupeřícími o určité teritorium a v hodnocení jedné strany (Němců) nahlížené jako stfēt civilizace a barbarstvím. V tomto směru se totiž asi lidstvo jen těžko poučí a koneckonců dodnes můžeme vidět nekompatibilitu české (slovanské) a západoevropské vědy. Francouzská historiografie areálová studia, ač je proponoval tehdy vlivný Fernand Braudel,³⁹ příliš nerozvinula – což platí zejména pro oblast (areály) bývalého socialistického tábora. Podobně německý Ostforschung dodnes shrnuje do jednoho celku (vědního oboru) vše, co se nachází východně od německých a rakouských hranic; německá věda v dějinách politiky víceméně nezná geografický pojem střední Evropy.⁴⁰ Pro „starou“ Evropu („staré“ členy EU) a zejména Němce a Rakušany, jež se vidí jako jakési nárazníkové pásmo, tak dodnes hranice kultur vedou mezi hranicemi staré a nové Evropy, jejich obavy se za sto let nezměnily. Ač se maskují politickou korektností, reálně politici heterostereotypy vnímání svých obyvatel berou do úvahy, což brání – spolu s nacionálními, neodstranitelnými rozdíly – integraci Evropy. Na druhé straně ovšem snaha tyto hete-

³⁶ Viz např. Alfred HEUB, *Theodor Mommsen als Geschichtsschreiber*, in: N. Hammerstein (ed.), *Deutsche Geschichtswissenschaft um 1900*, Stuttgart 1989, s. 37-95.

³⁷ K tomu viz Martin SABROW – Ralph JESSEN – Klaus Große KRACHT (edd.), *Zeitgeschichte als Streitgeschichte*, München 2003, zvl. úvod editorů.

³⁸ Metodologicky k tomu srov. Ulrich HERBERT, *Der Historikerstreit. Politische, wissenschaftliche, biographische Aspekte*, in: *Zeitgeschichte*, s. 94-113.

³⁹ Viz alespoň Peter BURKE, *Francouzská revoluce v dějepisectví*, Praha 2004, s. 42-45.

⁴⁰ Výrazem přece jen postupně se měnící situace může být uvažovaný projekt stře-doevropských studií, který je společným plánem univerzit v Českých Budějovicích, Pasově a Nitře.

rostereotypy zastírat vede k neschopnosti Evropy a celé euroatlantické civilizace skutečně diskutovat a reálně řešit civilizační střety, jež jsou dnes dány vedle ekonomických problémů především rozdíly v sekularizaci společnosti – zatímco křesťanství za posledních pět století ztratilo mnoho na své původní výbojnosti, islám stále ještě prochází – i v důsledku nevhodných zásahů euroatlantické politiky za posledních sto let – vzestupnou fází víry, ještě neprošel onou fází, kterou pro Evropu znamenalo osvícenství, jež – doufejme definitivně – nadřadilo rozum nad iracionální víru.⁴¹

Příspěvek vznikl s podporou Grantové agentury ČR, grant 409/04/0140.

⁴¹ Srov. G. SARTORI, *Pluralismus*, Ernst GELLNER, *Národy a nacionalismus*, Praha 1993, Vladimír BAAR, *Národy na prahu 21. století. Emancipace nebo nacionalismus?*, Ostrava – Šenov 2002, Ernst NOLTE, *Esistenza storica*, Firenze 2003, mj. s. 417-430, Samuel P. HUNTINGTON, *Střet civilizací*, Praha 2001, Bohumil JIROUŠEK, *Křesťanství jako orientační mezník Bohdana Chudoby*, in: D. Blůmlová (ed.), *Aloys Skoumal (1904-1988) v průsečíku cest české kultury 20. století*, České Budějovice 2004, s. 130-135, Eric J. HOBBSAWM, *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*, Brno 2000..

